OPERA „LUCEAFĂRUL” DE NICOLAE BRETAN

Adrian MĂRGINEAN*

Abstract: *The opera “The Evening Star” by Nicolae Bretan*¹. Mihai Eminescu has capitalized in his work the philosophy, the historical rhythm of the age, the science, the wisdom of the ancients, and he also approached universal themes such as “The Time” (considered the leitmotif of his work, the supratema), “Cosmic” - the infinite, cosmic or cosmic crashes, luceps, sky, intergalactic flight, chaos, sphere music; as well as the “condition of the genius creator” Eminescu was a visionary who, in his creations, deeply meditated on the mysteries of the Universe, which he deciphered almost as a scientist. His work has remained an inexhaustible source of inspiration for other creators. Amongst them was also Nicolae Bretan, composer and conductor, as well as baritone and opera director. He studied at the Conservatory of Cluj. His period of studies was between the years 1906 and 1908. From 1909 he began studying at the Academy of Music in Vienna. In 1912 he began his studies at the Academy of Budapest. Afterwards, he sang as the first baritone of the Bratislava Opera. He received his degree at the Faculty of Philology from Cluj in the year 1916. He was a director at the Hungarian Opera House, in Cluj. He then became director of the Romanian Opera House in Cluj, after the opera experienced a period in exile at Timișoara. The opera „The Evening Star” by Nicolae Bretan, on Mihai Eminescu's lyrics, premiered on February 2, 1921 in Cluj, the most recent representation being in 1994, when the “Transylvania” Philharmonic Orchestra in Cluj recorded audio this opera. In recent years, since 2014, the „Nae Leonard” National Opera and Operetta Theater had a series of performances with

* University Assistant, Dunărea de Jos University, Faculty of Arts, Galați, Romania; PhD Student, Faculty of Orthodox Theology at „1 Decembrie 1918” University, Alba Iulia, Romania.

¹ Studiu redactat sub îndrumarea Pr. Prof. Dr. Domin Adam, Universitatea „1 Decembrie 1918” din Alba Iulia, care și-a exprimat acordul pentru publicare.

this opera in a piano version, and this year, at the commemoration of the 130th anniversary of the death of the poet, the theater's leadership and team wanted to present the whole work in the orchestra version and in a special frame - the garden of the Museum of History, Culture and Christian Spirituality from the Lower Danube - Galati. The directorial idea belongs to the late Maestro Emil Pinghircu, the staging being given to his disciple, tenor Adrian Mărginean.

Keywords: *national poet, tribute, The Evening Star, musical composition, opera.*

Introducere

Mihai Eminescu a valorificat în opera sa știința, filosofia, ritmul istoric al veacului, înțelepciunea anticilor. Abordează teme universale ca Timpul (considerat laitmotivul operei sale, supratema), cu sentimentul straniu al ireversibilității sale; Cosmicul – infinitul, geneze ori prăbușiri cosmice, luna, soarele, stelele, luceferii, cerul, zborul intergalactic, haosul, muzica sferelor; “Condiția creatorului de geniu”. Eminescu a fost un vizionar care, în creațiile sale, a meditat profund la tainele Universului pe care le-a descifrat aproape ca un om de știință. Opera sa a rămas sursă inepuizabilă de inspirație pentru alți creatori.

Printre aceștia se numără și Nicoale Bretan, compozitor și dirijor, precum și bariton, dar și regizor de operă. A studiat la Conservatorul din Cluj. Perioada de studii a fost între anii 1906 și 1908. Din 1909 studiază la Academia de Muzică din Viena. În 1912 începe studiul la Academia din Budapesta. Ulterior, a fost prim Bartion al Operei din Bratislava. Licența și-a luat-o la Facultatea de Filologie din Cluj în anul 1916. Regizor la opera maghiară din Cluj. A devenit ulterior director al Operei Române din Cluj, după perioada de surghiun a acesteia în Timișoara.

1. Caracteristicile creației lui Nicolae Bretan

Compozitorul Nicolae Bretan (1887-1968) ocupă un loc special în istoria muzicii române. În creația sa de operă și în liedurile sale numeroase, Bretan a căutat natura esențială a cântecului și potențialul expresiv al vocii umane. Personalitatea sa artistică plurivalentă este cea care îi impresionează pe cercetătorii vieții și creației sale, și-i fac să-și

dorească să pătrundă mai mult în tainele activității sale, căci, pe lângă activitatea de compozitor, Nicolae Bretan a fost dirijor, regizor și solist de operă.

După data manuscriselor lui Nicolae Bretan și după indicațiile personale ale compozitorului, ne dăm seama de procesul îndelungat de creație a fiecărei lucrări în parte. Este foarte evident că lucrările din genul operei aveau un ciclu de creație mai îndelungat, nu atât din punct de vedere muzical, cât în special din perspectiva ideii și a substanței subiectului. Pentru Bretan, libretul era pe un plan secundar, pentru că dacă era necesar, compozitorul transforma textul, pentru a-l potrivi muzicii și viziunii sale scenice. Creațiile lui Bretan transmit un mesaj umanitar, fie prin zugrăvirea abisurilor sufletului omenesc, și aici amintim lucrările: *Luceafărul* (1921), *Golem* (1924), *Arald* (1982), în care se observă știința creatorului de a expune muzical mizeria și măreția naturii umane, fie printr-o umanitate în care iubirea de semeni învinge orice ură și nedreptate: *Eroii de la Rovine* (1935) și *Horia* (1937).

Din punct de vedere muzical, fiecare operă conține un limbaj muzical diferit, pe plan melodic dar și orchestral. Opera *Luceafărul* debutează cu un *Andante religioso*, a cărui temă în *piano*, formată dintr-un salt descendent de cvartă perfectă, expus de două ori, cu repetarea sunetului de la bază și dintr-o melodie sinuoasă cu mers treptat, creează o atmosferă celestă și, astfel, instaurează ambientul întregii opere:

Ex. nr. 1 – Uvertura operei *Luceafărul*, măs. 1-8²

În opera *Golem*, dimpotrivă, orchestra realizează portretul omului de lut, legat de pământ și plin de brutalitate, printr-o temă în *fortissimo*, cu indicația *Maestoso*, ce izbucnește la unison din registrul grav, încheindu-se cu o disonanță - un acord micșorat cu septimă micșorată, rezolvat în *Sol major* - ce exprimă nedeșăvârșirea personajului:

² Toate exemplele muzicale au fost preluate din partiturile voce-pian ale lucrărilor menționate.

Ex. nr. 2 – Uvertura operei *Golem*, măs. 1-3

În opera *Horia*, Bretan împletește motive melodice populare care aparțin celor două naționalități aflate mereu în dispută în Transilvania, maghiară și română, a căror muzică o cunoștea perfect³. Deși faptele istorice prezentate în operă sunt anterioare Revoluției Franceze din 1789, compozitorul utilizează un fragment din imnul *La Marseillaise*⁴, pentru a sugera dorința poporului de a se răscula împotriva constrângerilor feudale la care era supus. Alte imnuri prezente în operă sunt Imnul lui Ștefan Arcașul, care era cunoscut în secolul al XIX-lea:

Ex. nr. 3 - Opera *Horia*, actul 1, corintrodactiv, măs. 1-6

S. T. (in culise) (hinter der Szene)
 Sub Den Ste fan Vo - dă, cel hun gra - gi ma - re,
 Hel - den Ste fan, dem gra - den, wah - ren,
 Sub Den Ste fan Vo - dă, cel hun gra - gi ma - re,
 Hel - den Ste fan, dem gra - den, wah - ren,

și, de asemenea, imnul național austriac, ce apare în orchestră după ce sentința lui Horia este pronunțată, ca o trimitere la hotărârea împăratului austriac. Dar și viitorul imn național al României, *Deșteaptă-te române*, este folosit de compozitor, împreună cu *Marșul lui Rákóczi*, un cântec maghiar ce are un fundal revoluționar. Toate aceste motive

³ Nicolae Bretan, în cartea *Viața mea*, la pagina 11 afirmă: *Peste tot ciocnirea dintre aceste două popoare conlocuitoare, exprimată în muzică, am putut-o face eu, care cunosc perfect muzica ambelor nații.*

⁴ Pe website-ul: http://www.larousse.fr/encyclopedie/oeuvre/la_Marseillaise/132053 (accesat la data de 02.05.2019) apare următoarea definiție: *La Marseillaise* a fost compusă (text inițial și muzică) de Rouget de Lisle, la Strasbourg, în noaptea de 25/26 aprilie 1792, după declararea războiului cu Austria. La 30 iulie 1792, melodia a fost cântată de soldații republicani din Marsilia la intrarea lor în Paris, de acolo provenind numele *La Marseillaise*. La 14 iulie 1795, în mod oficial, *La Marseillaise* a devenit imnul național al Franței. Acest imn a fost orchestrat de Berlioz, apoi, în 1887, de Ambroise Thomas.

melodice sunt fragmentare și se întrepătrund de-a lungul operei, sugerând astfel istoria zbuciumată a Transilvaniei:

Ex. nr. 4 - Opera Horia, actul I, corintrodactiv, măs. 19-28

S.T.
A.
cum ori nici o da - tă Cra - ieș re - fi, fra - te,
heu - te o - der nie - mals, Das glaubt mir, Brü - der,
al - tă soar - tă La ca - re să se-n - chi - ne și die
nimmt ein bes - ser - es Schick - sal sei - nen Lauf - ne și die
cru - zii tăi duș - mări, și die cru - zii tăi duș -
Grau - sam - keit der Fein - de, die Grau - sam - keit hört
molto rall. 1. Szene.
mări!
(la piacere, quasi cadenza)
(Cortina!)
(Vorhang!)

Operele lui Bretan depășesc tradiția de operă italiană, iar ariile și duetele sunt construite similar, ocolind bravura, deoarece cântul devine o formă de exprimare a sufletului omenesc, apropiindu-se de originile cântecului.

2. Opera Luceafărul – viziune regizorală

Opera într-un act „Luceafărul” a fost definitivată în anul 1921, când a avut premiera la Opera Română din Cluj⁵. Lucrarea a fost scrisă

⁵ Hartmut GAGELMANN, *Nicolae Bretan: Liedurile sale, operele lui, viața sa*, Cluj-Napoca, Edit. Teognost, 2005, p. 63.

pe versurile poetului Mihai Eminescu și dedicată lui Octavian Goga. Opera conține melodii complexe, cu salturi mari intervalice, care ilustrează perfect relația de iubire și în același timp distanța dintre Fata de Împărat și astrul care i se arată sub forma unui prinț blond cu ochi „care o îngheață”, dar și melodii cu iz folcloric, pentru părțile Pajului, ce sugerează lejeritatea personajului. Bretan a introdus personaje noi față de originalul eminescian – Arhanghelul Mihail, Jupânița - dama de curte a Fetei de Împărat și Corăbierul, un personaj episodic, ce potențează atmosfera misterioasă nocturnă în care se desfășoară acțiunea. De asemenea, apare și ansamblul coral, care reprezintă corul stelelor, care intonează imnuri de slavă lui Dumnezeu, dă sfaturi Luceafărului sau comentează acțiunea.

Pentru comemorarea celor 130 de ani de la mutarea la cele veșnice a poetului național, Teatrul Național de Operă și Operetă Nae Leonard din Galați a repus în scenă opera „Luceafărul”, de data aceasta cu acompaniament orchestral, fapt ce a reprezentat o premieră, deoarece această lucrare nu a mai fost reprezentată cu acompaniament orchestral din anul 1994, când a fost înregistrată pe disc de către Filarmonica din Cluj.

Montarea operei la Galați a fost realizată în aer liber, într-un cadru cât se poate de potrivit ocaziei – Grădina Muzeului Episcopal Galați, în colaborare cu Episcopia Dunării de Jos. Date fiind caracteristicile clădirii Muzeului Episcopal, care dispune de un balcon foarte generos deasupra intrării principale, am hotărât ca prin utilizarea acestui balcon să delimităm cele două planuri expuse în operă: astral și terestru. Pentru că intrarea principală în Muzeu este flancată de doi piloni care susțin balconul, a apărut necesitatea amplasării unei scene în fața intrării. Deoarece elementul de noutate în acest spectacol-eveniment este prezența orchestrei simfonice, am dorit ca prin amplasarea acesteia central, în fața scenei, să-i ofer grandoare. Această poziționare a obligat la o înălțare a scenei de 4/8 metri la 1 metru distanță de pământ, pentru ca relația dintre soliști - cor – auditoriu să se facă fără o interferență vizuală din partea orchestrei.

Poziționarea acestei scene a permis un dialog organic între cele două planuri: terestru - scena la sol; astral - balcon. Rugăciunea adresată de Luceafăr către Divinitate:

”Din haos, Doamne-am apărut
Și m-aș întoarce-n haos...”

Și din repaos m-am născut
Mi-e sete de repaos
O, cere-mi, Doamne, orice preț,
Dar dă-mi o altă soartă,
Căci tu izvor ești de viață
De greul negrei vecinicii,
Părinte, mă dezleagă
Și lăudat pe veci să fii
Pe-a lumii scară-ntreagă”

poate fi exprimată firesc printr-un contact atât emoțional cât și vizual al astrului ceresc cu plămuirea divină. De asemenea, Arhanghelul Mihail, care livrează mesajul Divinității către Luceafăr, își face apariția tot în balcon, iar aria lui:

”Hyperion, cei din genuni,
Răsa-i cu o întreagă lume,
Nu cere semne și minuni
Care n-au chip și nume”

permite de asemenea o „scanare” a întregului spațiu terestru (scenă și public), cuvintele: „*și pentru cine vrei să mori, întoarce-te, te-îndreaptă...*”, fiind subliniate printr-un contact vizual direct și cu un puternic efect emoțional.

Pentru a potența efectul montării în aer liber, am realizat o proiecție pe clădirea Muzeului, cu diverse imagini care să sublinieze cele două planuri: Preludiul orchestral ne oferă posibilitatea de completa și pe fațada clădirii cerul înstelat al nopții, efectul creat fiind acela de dispariție a clădirii Muzeului; următoarele momente - prima intervenție a corului, aria Luceafărului, aria Arhanghelului Mihail și a doua intervenție a corului se desfășoară în acest „cer” fără de margini, efectul fiind cel puțin, pe cele două arii, de doi îngeri aflați în zbor; momentul solistic al comului englez din orchestră coincide cu schimbarea unghiului vizual, dintr-unul direcționat spre cer, într-unul direcționat spre castelul Fetei de Împărat, aflat la malul mării. Castelul cu metereze își face apariția pe fațada Muzeului, înglobând ferestrele clădirii drept ferestre ale castelului. Pentru ca momentul coborârii Luceafărului să nu fie unul sec și lipsit de continuitate, am hotărât ca licărirea acestui astru ceresc să fie permanent reprezentată pe proiecție. Această reprezentare vizuală permite un alt

moment de „dialog” care să sublinieze cele două planuri, de data aceasta între Fata de Împărat și stea, moment care culminează cu invocarea acestuia:

„Cobori în jos Luceafăr blând,
Alunecând pe-o rază,
Pătrunde-n casă și în gând
Și viața-mi luminează”.

Apariția Luceafărului din mare este precedată de căderea acestuia din cer, moment subliniat printr-o altă proiecție video – stea căzătoare. Această proiecție o vom revedea, dar în sens invers, la momentul reîntoarcerii Luceafărului în cer. După duetul de dragoste dintre Fata de Împărat și Paj, ne reîntoarcem la imaginea cu cerul infinit din debutul operei: licărirea stelelor prezente pe cerul nopții fiind întregită de stelele de pe proiecție. Ne este înfățișat un Luceafăr înnaripat, cu o aureolă de stea, care îl delimitează de imaginea generală. Ultimele momente ale operei ni-l aduc în prim plan de proiecție pe Luceafărul poeziei românești - poetul Mihai Eminescu.

Concluzii

O lucrare nemuritoare cum este poezia Luceafărul de Eminescu, are și un mesaj religios extrem de puternic și de actual; este și motivul pentru care două instituții, una de cultură – Teatrul Național de Operă și Operetă „Nae Leonard” și alta clericală, cum este Arhiepiscopia Dunării de Jos și-au dat mâna pentru realizarea acestei maniferstări culturale. Cuvintele așternute în finalul operei sunt inspirate:

„Era un vis misterios
Și blând, și blând din calea -a fară,
Și prea era de tot frumos
De-a trebuit să piară.
Prea ne pierdurăm tu și eu
În al ei farmec poate
Prea am uitat de Dumnezeu,
Precum uitarăm toate”

Ele descriu cu multă exactitate realitatea societății actuale.

Anexe

ARHIEPISCOPIA GALATI
MUSEUL NATIONAL CULTURAL SI SPIRITUALITATEI CRESTINE DE LA DUNA DE JOS

TEATRUL NATIONAL GALATI
Opera Opereta
"Van Linnard"

OPERA LUCEAFĂRUL

DE NICOLAE BRETAN
Spectacol comemorativ la 130
de ani de la moartea poetului
național *Al. Eminescu*

CONCEPȚIE REGIZORALĂ
Emil Pinghirciac

REGIA
Adrian Mărginean

DIRIJOR
Cristian Sandu

DISTRIBUȚIA:
Luceafărul Florin BOBEI
Fata de împărat Adelina DIACONU
Păjul Adrian MĂRGINEAN
Jupânița Silvia-Alice NIȚĂ
Arhanghelul Mihail Dominic CRISTEA
Corăbierul Valentin VASOPOL
Balerini Oana RUSU
Paul NEDELCUȚĂ

DIRIJOR COR DANIEL NISTOR
PREGĂTIRE MUZICALĂ LUDMILA CALALB
PREGĂTIRE MUZICALĂ COR GEORGIANA DIACONESCU

ORCHESTRA ȘI CORUL TEATRULUI
REGIA TEHNICĂ TANȚA MÎCU
PROIECȚIE VIDEO ALEXANDRU ROȘU

Stagiunea 2019-2020
Director General: dr. Teodor NIȚĂ
www.naeleonard.ro

n. 15 ianuarie 1850 - MIHAIL EMINESCU - d. 15 iunie 1889

- INTRAREA LIBERĂ -
Spectacolul va avea loc în grădina
MUZEULUI ISTORIEI, CULTURII ȘI SPIRITUALITĂȚII CREȘTINE
DE LA „DUNĂREA DE JOS”
str. Domnească nr. 141

DUMINICĂ,
16 Iunie
ORA 20³⁰

Referințe bibliografice:

1. BRETAN, Nicolae, *Viața mea*, Cluj-Napoca, 1939;
2. BRETAN, Nicolae, opera *Luceafărul*, partitură voce-pian, s.a.;
3. BRETAN, Nicolae, opera *Golem*, partitură voce-pian, s.a.;
4. BRETAN, Nicolae, opera *Horia*, partitură voce-pian, s.a.;
5. GAGELMANN, Hartmut, Nicolae Bretan: Liedurile sale, operele lui, viața sa, Cluj-Napoca, Edit. Teognost, 2005;
6. EMINESCU, Mihai, *Luceafărul*, București, Edit. Elf, 2013;
7. LAROUSSE: La Marseillaise, disponibil la : http://www.larousse.fr/encyclopedie/oeuvre/la_Marseillaise/132053 (accesat la 02.05.2019);
8. <http://www.vopus.org/ro/gnoza-gnosticism/intelepciunea-gnostica/poezia-luceafarul-de-mihai-eminescu.html>;
9. <https://www.facebook.com/Liga-Transilvania-Democrat%C4%83-679299692143262/posts/>;
10. <https://bibliotecapemobil.ro/content/scoala/pdf/Poezii%20-%20M.Eminescu.pdf>;
11. https://en.wikipedia.org/wiki/Nicolae_Bretan;
12. <http://www.lumeacredintei.com/stiri-generale-evenimente/spectacol-comemorativ-la-130-de-ani-de-la-moartea-poetului-national-mihai-eminescu/>;
13. <https://www.antidotul.ro/2019/06/luceafarul-premiera-la-teatrul-national-nae-leonard/>.